

Demokraatia kolm dilemmat

AGO RAUDSEPP
ajaloolane

Ajalugu näitab, et vahel võib olla mõistlik demokraatia ja julgeoleku huvides vabadust ja suveräänsust piirata.

Demokraatia ja julgeoleku vaheline seos on taandatav kolmele klassikalisele dilemmale: vabaduse ja julgeoleku, vabaduse ja suveräänsuse ning suveräänsuse ja julgeoleku vahel, kirjutasin oma väitekirjas „Pääsemine ja häving. Demokraatia mõju Soome ja Eesti julgeolekule aastatel 1918–1948“ (Raudsepp 2020). Selle artikli eesmärk on tutvustada neid dilemmasid.¹

LIBERTÉ

Karl Popperi, James Madisoni ja Immanuel Kanti kohta võib öelda, et nende jaoks ei olnud demokraatia² eesmärk mitte rahva võim, vaid ühiskonnaliikmete vabadus. Ka vahend, millega eesmärki loodeti

saavutada, oli kõigil sama. Selleks oli võimude lahusus.

Popperi, Madisoni ja Kanti arusaama demokraatiast võtab kokku see, mida Robert Dahl nimetab Madisoni demokraatiaks. See on demokraatia, mis püüab enamuse võimu tasakaalustada ja rahva suveräänsust piirata, eesmärgiga kaitsta ühiskonnaliikmete vabadust.

Vabadus oli juba Platonil see, milles väljendus demokraatia olemus ja mõte. Vabadusega on seotud ka demokraatia esimene dilemma. Platoni arvates muutub iga valitsusvorm enesehävituslikuks iseendaga liialdamise tõttu. Tema tekkimise põhjusest saab tema hävingu põhjus: „Liiga suure vabaduse tõenäoline tulemus on ainult liiga palju orjust“.

Samasugust dilemmat on kirjeldanud ka Popper: „Vabadus kui igasuguse piirava kontrolli puudumine peab viima väga suurte piiranguteni, sest annab jõhkardile vabaduse vagurad orjastada [...] piiramatu sallivus peab viima sallivuse kadumiseni.“³

Dilemma seisneb siin selles, et kui demokraatiat on vaja vabaduse kaitsmiseks ja kui demokraatiat ilma vabaduseta olla ei saa, siis võib liigne vabadus demokraatia hävitada – millisel juhul kaob ka vabadus ise. Kuid põhjus, miks vabadus ennasthävitavaks muutub, seisneb julgeolekus.

¹ Artikkel toetub nimetatud väitekirjale, kust on leitudavad kõik allikaviited. Artikli lõpus on toodud ära ainult täiendavad allikad, mida väitekirjas kasutatud ei ole.

² Madisoni ajal räägiti vabariigist ja Kant kirjutas vabariiklikust valitsemisviisist, kuid tänapäeva mõistes oli tegemist demokraatiaga.

³ Popper kasutab nimetusi demokraatia, vabaduse ja sallivuse paradoks.

Kantil oli vabariiklikult korraldatud riiki nii nagu ka üldse igasugust riiki vaja selleks, et inimesed ei lahendaks oma erimeelsusi jõuga, sest vastasel korral oleks tulemuseks anarhia ja üldine julgeoleku kadumine. Tulemuseks oleks olukord, mida Thomas Hobbes nimetas „kõikide sõjaks kõikide vastu“.

Probleemi algpõhjus on Kantil ja Hobbesil sama. Selleks on inimeste erinevad arusaamad. Mõlemal juhul on probleemi olemus epistemoloogiline ehk teadmisteoreetiline. Erimeelsuste põhjuseks on see, et inimesed saavad asjadest erinevalt aru. Kui erimeelsusi ei õnnestu

Julgeolek on inimeste vajadustest kõige tähtsamal kohal ja kui valida, kas vabadus (demokraatia) või julgeolek, valib enamik inimesi julgeoleku.

lahendada rahumeelselt, siis ongi tulemuks sõda ja julgeoleku kadumine.

Hobbesil on lahenduseks suverään, kellele delegeeritakse ühise arusaama kujundamine. Kui erinevate arusaamade asemel on ainult üks, siis kaovad ka erimeelsused ja julgeolek on sellega tagatud. Kanti lahendus läheb Hobbesi lahendusest sammu võrra kaugemale.

Hobbesi lahenduse puhul asendab inimeste erinevaid arusaamu suverääni arusaam, mis ei arvesta inimeste arvamustega ja ei pruugi olla tingimata õiglane ega ka otstarbekas. Kanti lahenduse puhul on inimestel endil kaasarääkimise õigus, mis annab rohkem lootust, et ühine arusaam õiglusest ja julgeolekuohtudest on ka õiglane ja otstarbekas. Hobbesi lahendus

tagab julgeoleku, kuid teeb seda vabaduse piiramise hinnaga. Kanti lahendus peab samuti tagama julgeoleku, kuid jätma alles ka piisavalt palju vabadust.

Demokraatlik riik on lahendus, mis üritab saavutada kompromissi julgeoleku ja vabaduse vahel. Kuid tulemuseks on see, et anarhiast ei ole võimalik täielikult vabaneda. Erinevalt Hobbesi suveräänist ei saa demokraatliku ühiskonna suverään kaotada ära kõiki erinevaid arusaamu, sest siis kaoks ka demokraatia. Kuivõrd erinevad arusaamad kätkevad endas alati ohtu langeda anarhiasse, siis on demokraatiat kõige õigem nimetada reeglitel põhinevaks anarhiaks.

Demokraatlikus ühiskonnas kehtestab suverääni tahet enamuse võim. Kuid ilma parajal määral sallivuseta kalduks enamuse võim kiiresti reeglitel põhinevast anarhiast täielikku anarhiasse, sest kui ühiskonna erinevad rühmad ei saa üksteist usaldada, siis ei saa nad ka tunda, et nende julgeolek on tagatud. Lahendus anarhiale saab olla kas usalduse taastamine ühiskonna erinevate rühmade vahel, mis taastaks ka nende ühise arusaama julgeolekust ja võimaldaks demokraatlikku valitsemist, või siis demokraatiast loobumine.

Olukorras, kus valida on anarhia ja julgeoleku puudumine või mittevabariiklik ehk tänapäeva mõistes mittedemokraatlik riik, oli Kanti kindel valik viimane. Sellise valikuga seadis Kant julgeoleku kõige tähtsamale kohale. Kui nõustuda, et julgeoleku mõte on tagada enda säilimine, siis tegi seda ka Hobbes – väites, et inimeste õigus ennast säilitada on kõige üldisem moraaliprintsip, millega kõik inimesed igal ajal nõustuksid. Seda tegi ka John Stuart Mill, väljendades arvamust, et julgeolek on „erakordselt oluline ja mõjuvõimsat tüüpi hüve“, sest kõik teised hüved kaotaksid oma väärtuse „kui keegi, kes on meist hetkeliselt tugevam, võiks meid järgmisel silmapilgul kõigest ilma jätta“.

Seega on julgeolek põhjusega inimeste vajaduste seas kõige tähtsamal kohal ja kui valida on, kas vabadus (demokraatia)

Eesti lehed hoiatasid, et poliitiline vägivald võib kujuneda samasuguseks nagu Soomes, kus küüditati endine president Ståhlberg.

Allikas: digar.ee

või julgeolek, siis valib enamik inimesi julgeoleku. Selles seisnebki vabaduse ja julgeoleku dilemma, mida võib nimetada ka demokraatia julgeoleku dilemmaks.

Dilemmat ei ole võimalik lõplikult lahendada, sest kui tahame demokraatiat, siis ei ole võimalik anarhiast täielikult vabaneda. Demokraatia seisukohalt on küsimus selles, kas ühiskond suudab dilemma lahendada nii, et alles jääksid mõlemad: nii julgeolek kui ka demokraatia.

Suurest depressioonist alguse saanud majanduskriis põhjustas 1930. aastatel ka Eestis ja Soomes demokraatia julgeoleku dilemma. Majandusliku julgeoleku kadumine vähendas ühiskonnas sallivust ja võimendas erinevate ühiskonnarühmade vahelisi vastasseise. Tulemuseks oli see, et demokraatlikud ühiskonnad hakkasid reeglil põhinevast anarhiast kalduma täielikku anarhiasse.

Eriti selgelt võis seda näha Soomes, kus 1930. aasta suvel ei olnud seaduslik

riigivõim enam võimeline takistama omakohut ja poliitilist vägivalda. Kuid ka Eestis toimusid 1932. aasta suvel vägivaldsed kokkupõrked sotsiaaldemokraatide ja vabadussõjalaste vahel ning Eesti lehed kirjutasid, et poliitiline vägivald võib kujuneda samasuguseks nagu Soomes.

Soome ja Eesti ühiskonnad vastasid demokraatia julgeoleku dilemmale nii nagu teoreetiline selgitus seda ette näeb – vabaduse (demokraatia) piiramisega. Poliitilisest võistlusest ja avalikust elust eemaldati see tüli osapool, kelle eemaldamiseks oli olemas suverääni ehk ühiskonna enamuse toetus. Soomes eemaldati 1930. aastal kommunistid ja 1932. aastal Lapua liikumine, Eestis eemaldati 1934. aasta märtsis vabadussõjalased.

Sellega oleks ka Eestis võinud demokraatia julgeoleku dilemma laheneda nii nagu Soomes ja alles oleksid jäänud nii julgeolek kui ka demokraatia. Miks nii ei läinud, on juba teine teema.

Soomes eemaldati võimu juurest kommunistid ja Lapua liikumine, Eestis vabadussõjalased.

Allikas: digar.ee

ÉGALITÉ

Sõdadevahelisel ajal oli sõna demokraatia tähendus lähedalt seotud sotsiaaldemokraatide ja üldise valimisõigusega, sest üldine valimisõigus oli olnud sotsiaaldemokraatide poliitilise võitluse peamine eesmärk. Koos üldise valimisõigusega töid sotsiaaldemokraadid poliitikasse lihtrahva ja alles pärast üldist valimisõigust sai demokraatiast sõna otseses tähenduses „rahva võim“.

Sotsiaaldemokraatide arusaam demokraatiast oli selgelt erinev sellest, mida Robert Dahl on nimetanud Madisoni demokraatiaks. Dahl eristabki ka teist tüüpi demokraatiat, mida ta nimetab populistlikuks demokraatiaks. Kui Madisoni demokraatia eesmärgiks on kaitsta ühiskonnaliikmete vabadust, siis populistliku demokraatia eesmärgiks on saavutada ühiskonnaliikmete võrdsus ja kaitsta rahva suveräänsust.

Need eesmärgid on omavahel vastuolus,

mis paistab välja juba sellestki, kuidas kumbki demokraatia suhtub enamuse võimu kui rahva suveräänsuse väljendusse. Madisoni demokraatia suhtub enamuse võimu kahtlevalt, sest ei arva, et enamuse otsused saaksid alati olla kõige õigemad või et enamusel oleksid alati head kavatsused. Populistlik demokraatia seevastu enamuse võimuse ei kahtle, vaid peab seda demokraatia suurimaks väärtuseks.

Soomes esindas populistlikku demokraatiat eelkõige sotsiaaldemokraatlik erakond, kes oli üldisest valimisõigusest kõige rohkem võitnud. Sotsiaaldemokraatide arvates pidi kogu võim kuuluma parlamendile, sest just parlament kehastas rahva suveräänsust. Sotsiaaldemokraatidele oli vastumeelne parlamendi võimu piiramine presidendi institutsiooniga, nii nagu seda nägi ette 1919. aasta põhiseadus. Nende arvates oleks presidenti pidanud valima samuti parlament. Lisaks soovisid sotsiaaldemokraadid, et teatud juhtudel

saaks rahvas rahvahääletuse teel vahetult oma tahet kehtestada.

Sotsiaaldemokraadid leppisid lõpuks kompromissiga, mille kohaselt valisid presidendi eraldi rahva poolt valitud valijamehed ja rahvahääletust põhiseaduses ei mainitud. Kuid see kompromiss oli selgelt kaldu Madisoni demokraatia poole, sest Soome põhiseadusse said sisse korralikud tasakaalumehhanismid.

Eestis esindasid samuti sotsiaaldemokraadid populistlikku demokraatiat ja Madisoni demokraatia positsioonidel olid pigem mittesotsialistlikud erakonnad. Asutavas Kogus kritiseeris Jaan Tõnisson sotsiaaldemokraatide soovi kogu võim parlamendi kätte koondada ja ütles, et see ei taga suuremat demokraatiat. Tõnissoni arvates võis võimude lahususe põhimõttega mitteametamine seada ohtu kodanikuvaldadusele. Sotsiaaldemokraate esindav Karl Ast seevastu leidis, et võimude lahusus on vananenud vaade.

Nii nagu Soomes, olid ka Eestis kõige suuremad rahvahääletuse pooldajad sotsiaaldemokraadid. Kui 1917. aasta sügisel vaieldi Maanõukogus selle üle, kellele on õigus põhiseadust maksma panna, siis arvas Karl Ast, et seda peab tegema rahvas rahvahääletuse teel. Seevastu Tõnisson tegi ettepaneku, et põhiseaduse peab maksma panema Asutav Kogu, mis leidis ka Maanõukogu enamuse toetuse.

Asutavas Kogus Tõnisson siiski enam rahvahääletuse vastu ei olnud, kuid pidas tingimata vajalikuks riigipea institutsiooni. Paraku jäi Asutava Kogu põhiseaduse komisjonis peale sotsiaaldemokraatide eelnõu, mis Eestile riigipead ette ei näinud. Nii saigi Eesti endale populistliku demokraatia vaimus põhiseaduse, kus rahva suveräänsust kehtastava parlamendi võimu ainsaks tasakaalustajaks oli rahvahääletus.

Suveräänsuse tunnuseks on piiramatute võim ja piiramatust võimust tulenevki probleem, mida Madisoni demokraatia püüab lahendada, kuid mida populistlik demokraatia probleemiks ei peagi.

Popper on seda nimetanud demokraatia ja enamuse võimu paradoksiks, kuid oma olemuselt on tegemist klassikalise dilemmaga piiramatute tegevusvabaduse ehk suveräänsuse ja vabaduse vahel.

Dilemma seisneb selles, et kui piiramatute tegevusvabadusega isik ehk suverään on võtnud nõuks oma vabadusest loobuda, siis on seda väga raske takistada. Asja ei muuda see, kas suverään tegutseb teadlikult või teadmatult või kas vabadusest ilmajäämine tuleneb suverääni tegevusest või tegevusetusest.

Suveräänsuse ja vabaduse dilemmat ei ole võimalik lõplikult lahendada, sest kui võtta suveräänilt tema piiramatute tegevusvabadus, siis ei ole enam tegemist suverääniga. Madisoni demokraatia püüab dilemmat lahendada võimude lahususega ja suverääni võimu osadeks jagamisega, kuid nagu kirjutab selle kohta Popper – „lollikindlat“ lahendust pole olemas. Suveräänsuse ja vabaduse dilemmat võib nimetada ka demokraatia suveräänsuse dilemmaks ja seda võib täheldada nii 1930. aastate Soomes kui ka Eestis.

Soomes oli 1930. aasta kevadel ja suvel suverääni ehk parlamendis enamust omavate erakondade tahe selline, et kommunistide ühiskonda lõhestavat tegevust tuleb jätkuvalt sallida. Kuid ühel hetkel ei olnud vähemus – kes ei pooldanud kommunistide jätkuvat sallimist ja kelle esindajad jäid parlamendis napilt vähemusse – enam nõus enamuse tahtele alluma ja hakkasid suveräänile vastu. Puhkes mäss seadusliku riigivõimu vastu. Mässu algatas parlamendivälise rahvaliikumine ja mäss oli suunatud parlamendi vastu, sest mässajate arvates ei väljendanud parlament rahva tahet õigesti. Tegemist oli selge ohuga demokraatiale.

Soomes lahendas demokraatia suveräänsuse dilemma täitev võimude sekkumine. Esiteks rikkusid Kyösti Kallio ja Pehr Evind Svinhufvudi valitsused 1930. aasta suvel põhiseadust ja eemaldasid kommunistid avalikust elust, täites sellega rahvaliikumise nõudmised. Parlamendil

Soome parlament taandus täitevõimu ees, president saatis parlamenti laiali ja kuulutas välja ennetähtaegsed valimised.

Allikad: Kansan Arkisto, www.kansanarkisto.fi (vasakul), Työväen Arkisto, www.tyark.fi (paremal)

oleks olnud võimalus mõlemad valitsused vallandada ja endine olukord taastada, kuid ta ei teinud seda. Parlament taandus täitevõimu ees.

Teiseks kasutas Soome president põhiseadusega talle kuuluvat õigust ja vallandas parlamenti ehk saatis selle laiali ja kuulutas välja ennetähtaegsed valimised. Viimase sõna ütles suverään ehk rahvas ja valis sellise koosseisuga uue parlamenti, mis seadustas kommunistide eemaldamise avalikust elust. Kuid tulemus oli äärmiselt piiripealne ja palju ei puudunud, et demokraatia suveräänsuse dilemma oleks võinud jätkuda koos kõigi sellest tulenevate riskidega demokraatiale ja vabadusele.

Eestis tekkis sarnane olukord 1932. ja 1933. aastal, kui parlamendiväline surve sundis parlamenti tegelema põhiseaduse uuendamisega. Kujunes välja samasugune olukord nagu Soomes, kus ühel pool oli

parlament, mida süüdistati suutmatuses lahendada ühiskonna ees seisvaid probleeme, ja teisel pool oli parlamendiväline liikumine, mis võttis endale rahva tõelise tahte väljendaja rolli ja surus parlamendile oma tahet peale. Eestis lahenes demokraatia suveräänsuse dilemma samamoodi nagu Soomes, kui suverään ehk rahvas andis õiguse parlamendivälisele liikumisele ja kehtestas vabadussõjalastele meelepärase põhiseaduse.

Mõlemal juhul seisnes demokraatia suveräänsuse dilemma selles, et olgugi

***Püüdes kaitsta
oma arusaama
vabadusest, seati
ise see vabadus ohtu.***

Demokraatia seadis ohtu suverään ise – Soomes parlamendienamus ja Eestis rahvahääletusel osalenute enamus.

Allikas: digar.ee

tahtmatult, seadis demokraatia ohtu suverään ise, keda Soomes esindas kuni parlamendi laialisaatamiseni 1930. aasta suvel parlamendi enamus ja Eestis põhi-seaduse muutmise rahvahääletustel augustis 1932 ja juunis 1933 hääletanute enamus. Püüdes kaitsta oma arusaama vabadusest – mis Soomes seisnes kommunistide õiguste kaitsmises ja Eestis 1920. aasta põhiseaduse kaitsmises⁴ – seati ise see vabadus ohtu.

Lõpuks lahendas suverään ehk rahvas selle dilemma nii, nagu ta seda teoreetilise selgituse kohaselt pidigi tegema, kui valida oli vabaduse ja julgeoleku vahel. Rahvas vähendas vabadust. Soomes seadustas 1930. aasta sügisel valitud parlament kommunistide eemaldamise, piirates

sellega poliitilist võistlust, ja võttis vastu erakorralise seisukorra seaduse, mis andis presidendile volituse vabadust piirata. Eestis kiideti 1933. aasta oktoobri rahvahääletusel heaks põhiseadus, mis andis riigivanemale täiendavad volitused vabaduse piiramiseks.

FRATERNITÉ

Prantsusmaa Rahvuskonvent lubas 1792. aastal, et Prantsusmaa tuleb appi kõikidele rahvastele, kes püüavad oma vabadust tagasi saada. Kolm aastat hiljem kirjutas Kant „Igavese rahu“.

Kant pidas üksikisikute vabaduse kaitsmise kõrval oluliseks kaitsta ka rahvaste vabadust. Kuid ta ei pannud erilisi lootusi vabade rahvaste vahelisele vendlusele. Nii nagu inimeste vabadust, oleks ka rahvaste vabadust Kanti arvates kõige paremini kaitsnud sunnivõimuga riik. Kuid kuna rahvaste riik läheks vastuollu rahvaste

⁴ Väide käib sotsiaaldemokraatide kohta, kelle võimuses oli nii Eestis kui ka Soomes kallutada enamuse otsus ühele või teisele poole.

suveräänsusega, siis jäi üle ainult „aseaine“ ehk rahvaste liit.

Kui nõustuda, et rahvaste vabaduse kaitsmine võrdub nende julgeoleku tagamisega, siis kirjeldas Kant julgeoleku ja suveräänsuse vahelist dilemmat. Nii nagu eespool kirjeldatud kahte dilemmat, ei ole ka seda võimalik lõplikult lahendada. Täielik julgeolek eeldaks suveräänsusest loobumist ja täielik suveräänsus eeldaks julgeolekust loobumist. Kanti rahvaste

Täielik julgeolek eeldaks suveräänsusest loobumist ja täielik suveräänsus eeldaks julgeolekust loobumist.

liidu lahendus on kompromiss, mille eesmärk on tagada julgeolek, kuid nii, et alles jääks ka suveräänsus.

Kanti selgelt häiris, et „aseaine“ lahenduse puhul puudus sunnivõim ehk jõud, mis tagaks kokkulepetest kinnipidamise ja mis oleks olnud olemas täiusliku lahenduse ehk rahvaste riigi puhul. Kanti on võimalik selliselt tõlgendada, et ta tahtis teha rahvaste liidu rahvastele nii siduvaks kui võimalik, mis oleks saavutatav ainult sõjalise liidu kui kõige suuremate kohustustega liidu puhul.

Mida suuremad on liidust tulenevad kohustused, seda rohkem liit suveräänsust piirab. Eriti on see nii sõjalise liidu puhul, sest sõjaliselt liitu astudes võtab rahvas endale kohustuse teise rahva kaitseks sõtta minna. Sellega loovutab vaba rahvas õiguse otsustada sõja ja rahu üle, mis on kõige olulisem võimude lahususest tulenev õigus ja eristab vabasid rahvaid mittevabadest rahvastest.

Kant ei eeldanud, et vabad rahvad on meelsasti valmis oma suveräänsust piirama. Kirjeldus „vägevast ja valgustatud“ rahvast, kes annaks rahvaste liidule „keskpunkti“ ja aitaks teistel rahvastel sellega liituda, viitab vähemalt kolmele võimalikule kaalutlusele.

Esiteks ei pane vabasid rahvaid liituma mitte vendlus või mingisugune paratamatu arengu loogika, vaid pigem soodsate asjaolude kokkulangemine. Teiseks aitab „keskpunkti“ olemasolu rahvastel liituda. Ja kolmandaks aitab „vägeva“ rahva liitumine kompenseerida vabatahtliku liidu peamist puudust võrreldes rahvaste riigiga – milleks on jõu puudumine.

Rahvasteliit ongi näide „aseainest“, millel puudus „keskpunkt“ ja koos sellega ka vajalik jõud. Kui 1930. aastate teisel poolel julgeolekuolukord Euroopas järsult halvenes, siis ei suutnud Rahvasteliit oma liikmete julgeolekut tagada ega nende vabadust kaitsta.

Kõige halvemas julgeolekuolukorras olevad väikeriigid, teiste seas ka Eesti ja Soome, suhtusid algusest peale Rahvasteliidu võimekusse kahtlevalt. Lisaks Rahvasteliitu kuulumisele püüti oma julgeolekut kindlustada sel teel, et üritati liituda suuremate naaberriikidega, kes oleksid sõja korral võimelised abi pakkuma.

Eesti proovis liituda Soomega ja Soome püüdis liituda Rootsiaga. Kuid nii Soome kui ka Rootsi kodanike esindajad lükkasid oma kehvas julgeolekuolukorras olevate naabrite lähenemiskatsed kindlalt tagasi. Täpselt sama võib öelda USA kodanike kohta, kelle esindajad lükkasid tagasi liitumise Rahvasteliiduga ja keeldusid ennast sidumast kehvas julgeolekuolukorras oleva Euroopaga.

Demokraatlike riikide kodanikud käitusid nii, nagu nad Kanti järgi peavadki võimude lahususega riigis käituma. Nad ei soovinud võtta endale kohustust sõtta minna ja hoidsid kinni oma otsustusõigusest ehk suveräänsusest. Rootsi

Gustaf Mannerheim (1867–1951) töötas väsimatult selle nimel, et Põhjamaadest saaksid liitlased.

Foto: finna.fi

peaminister ütles 1935. aastal Soome esindajale otse, et soovib jätta endale igas olukorras otsustusvabaduse.

Kaitstes oma suveräänsust ja püüdes hoida eemale sõdadest, kaitstesid kodanikud ühtlasi ka oma arusaama julgeolekust. Kuivõrd julgeolek on inimeste kaalutluste seas alati esimesel kohal, siis ollakse piiramatust suveräänsusest valmis loobuma alles siis, kui seda peetakse julgeoleku seisukohalt hädavajalikuks.

Eesti ühiskonna julgeolekuväljavaated olid juba alates iseseisvusemõtte tekkimisest peale piisavalt ebakindlad, et suhtumine liitudesse ei vajanud mingisugust täiendavat tõuet. Eesti juhid olid algusest peale valmis julgeoleku nimel täielikust suveräänsusest loobuma.

Jaan Tõnisson tegi 1917. aasta augustis Maanõukogu koosolekul ettepaneku, et Eesti peaks püüdma teiste Balti-Skandinaavia rahvastega ühineda, et

Johan Laidoner (1884–1953) jäi föderalistiks elu lõpuni.

Foto: Rahvusarhiiv, www.ra.ee

moodustuks 30miljonilise rahvaarvuga liit. Karl Ast kinnitas samuti, et sotsialistid on föderalistid, kuid arvas, et Eesti peaks ennast kõigepealt iseseisvaks kuulutama ja alles siis otsustama, missuguse föderatsiooni niga liituda. Föderalist oli ka Konstantin Päts, kes arvas 1917. aasta detsembris peetud Maanõukogu Vanematekogu koosolekul, et Eesti peaks liituma Soomega. Aprillis 1918 esitati Pätsi juhtnööride järgi koostatud konkreetne kava ka Soome esindajale. Kava kohaselt oleks Eestil ja Soomel ühine riigipea, ühine välispoliitika ja ühine riigikaitse.

Eesti riigi juhid jäid föderalistideks kuni lõpuni. Jaanuaris 1940 peetud kõnes ütles Johan Laidoner, et kui riigid ei taha, et maailmast saaks „rusude hunnik“, siis peavad nad oma „absoluutsest iseseisvusest lahti ütlema“ ja „konföderatiivsesse vahekorda astuma“. Tõnisson jõudis samuti avaldada 1940. aastal artikli, milles

nimetas Rahvasteliidu ebaõnnestumise põhjusena „suveräniteedi absoluutsuse ideed“ ja nägi lahendusena rahvaste koostööd „föderaalsel alusel“. Ka Päts jäi oma veendumustele lõpuni truuks. Tema viimane kodumaal kirjutatud sõnum 1940. aasta juulis kordas juba 1917. aastast pärit ideed Eesti-Soome „liiduriigist“.

Kui nõustuda, et vähemalt sõjalise liiduni ulatuv liit oli see, mida pidas *foedus pacificum*'i all silmas Kant, siis oli föderalist ka Gustaf Mannerheim. Uuesti Soome riigikaitse etteotsa saades töötas Mannerheim 1930. aastatel väsimatult selle nimel, et Põhjamaadest või vähemalt Rootsist ja Soomest saaksid liitlased, kes

üksteist mitte ainult sõnades, vaid ka tegudes kaitseksid.

Kõik nimetatud riigimehed olid julgeoleku nimel valmis „suveräniteedi absoluutsuse ideest“ loobuma ja lahendama julgeoleku ja suveräänsuse dilemma selliselt, et tulemuseks oleks rohkem julgeolekut. Paraku jäi Eesti ja Soome riigimeeste püüdlustest väheks. Rahvad, kellega nemad soovisid liituda, ei olnud nõus liitumisega oma suveräänsust piirama. Nende ühiskondade enamuste arusaamad olid sellised, et neil on ka ilma liitumiseta olemas piisav julgeolek. Dilemma lahendamiseks peavad arusaamad muutuma.

KASUTATUD ALLIKAD

MAANÕUKOGU PROTOKOLLID, nr 30-a ja 30-b, 1917.

MÄGI, A. (1951). Kuidas valitseti Eestis. Stockholm: Tõrvik.

RAUDSEPP, A. (2020). Pääsemine ja häving. Demokraatia mõju Soome ja Eesti julgeolekule aastatel 1918–1948. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. – <https://dspace.ut.ee/handle/10062/70657>.

VALGE, J. (2019). Eesti Parlament 1917–1940. Poliitiline ajalugu. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu.